

גדוד, פלוגה ומחלקה

השימוש במילים גדוד, פלוגה ומחלקה בתחומי המנהל, המדע ובשימוש מופשט החל עוד בימי ההשכלה, ואילו השימוש הצבאי החל רק בעת התגבשות היחידות הצבאיות הממוסדות של המחותרות

הפלגה (כלומר, הדור שבו התפלגו בני האדם והקימו את מגדל בבל) וכלה במפליגים למרחקים ארוכים (בעברית החדשה). דווקא מילה אחת, המילה "פלוגה" - המופיעה פעם אחת במקרא - יכולה להתפרש לא במשמעות של מפלגת או מפליגה רחוק, אלא מאחדת ומחברת: "וְעַמְדוּ בְקֶדֶשׁ לְפָלְגוֹת בַּיִת הָאֲבוֹת לְאַחֲכֶם בְּנֵי הָעָם וְחֻלְקַת בַּיִת-אֲב לְלוֹיִם" (דברי הימים ב, לה: 5). הפרשנים הראשונים פירשו את המילה מלשון מחלוקת. רש"י (רבי שלמה יצחקי, 1040-1105 בקירוב) אמר: "למחלוקת לעשות הפסח כהלכתו", ומצודת ציון: "לחלקים כמו בימיו נפלגה הארץ". לעומת זאת, הפירוש של הפרשנים החדשים למילה היה קבוצת אנשים. כך, למשל, פירש מלבי"ם (רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל וייזר, 1809-1879) את הפסוק הזה: "שכל בית אב מישראל היה לו כנגדו בית אב מן הלוים לעשות עבודתו".

במשמעות הצבאית נעשה שימוש רק במאה ה-20. הראשון היה הסופר יוסף חיים ברנר (1881-1921). במסה שפרסם ב-1919, שכותרתה "ציונים ב", כתב: "גם צבא, פלוגות - צבא ממש, כלומר, פלוגות של בחורים העובדים כל ימי חייהם עבודה ממש". ברנר דיבר על בניית צבא לצורכי שלום ולא מלחמה. הוא דיבר על פלוגות וגדודים. שנה לאחר מכן, ב-1920, הכניס זאב ז'בוטינסקי את הפלוגה למסגרת צבאית ביצירתו "תל חי", המוקדשת לדמותו של יוסף טרומפלדור שטבע את האמרה האלמותית "טוב למות בעד ארצנו". ז'בוטינסקי כתב: "מלבד הגרעין הארץ-ישראלי נספחו לגדודו גם מבני הגטו המצרי, ורבים היו הספקנים שלחשו התראות באזניו, שמא יחלל 'האספסוף' את שם הפלוגה". כמו הגדוד, גם הפלוגה

"גדודי צבא", ובלשון חז"ל גם "גדודי חיה" ו"גדודי לסטים". ויש כמובן גדודי אלוהים: "הַיֵּשׁ מִסֶּפֶר לְגִדּוּדָיו" (איוב, כה: 3).

במילה גדוד בעברית נעשה שימוש נרחב בכל התקופות. גם בתקופה החדשה נעשה בה שימוש רב, למשל, סופרי ההשכלה ממשה מנדלסון עד מנדלי מוכר ספרים. את המשמעות המודרנית של "יחידת יסוד בחילות היבשה הכוללת פלוגות אחדות" אנו מוצאים לראשונה בעיתון "המגיד" (השבועון העברי הראשון שהופיע בגרמניה) ב-1857. במאמר של עורכו דאז אליעזר ליפמן זילברמן נכתב: "בריטאניא: מרדו חמשה או ששה גדודי חיל (רגימנט)". זאת גם ההגדרה שאנו מוצאים אצל אבן שושן: regiment. הסוגריים במקור שכן הכותב הרגיש צורך לתרגם את המילה. בראשית הציונות נעשה שימוש במילה גדוד הן בהקשר של יחידה צבאית והן בהקשר של ארגונים אחרים. המפורסמים שבהם: גדודי העבודה, גדוד מגני השפה, גדוד נהגי הפרדות, הגדודים העבריים, גדוד קלעי המלך והגדוד הראשון ליהודה.

המשמעויות המקוריות של המילה הן "חבורת שודדים" ו"חבורה של אנשי צבא"

פלוגה

המילה הזאת מסובכת הרבה יותר מן המילה "גדוד". השורש שלה פל"ג נפוץ מאוד בכל תקופותיה של הלשון העברית - החל בדור



לשון מלחמה



ד"ר אשר שפיר, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדרין העריכה "ניסוח עברית"

גדוד

המילה גדוד היא פשוטה יחסית, וכבר במקרא מופיעה במשמעות דומה מאוד למשמעותה היום. המשמעויות המקוריות של המילה הן "חבורת שודדים" ו"חבורה של אנשי צבא". אליעזר בן יהודה תרגם במילונו את המילה troop לגדוד. בפעם הראשונה מופיעה המילה בברכת יעקב: "גֵּד גְּדוּד יְגִדְנוּ וְהוּא יְגַד יַעֲקֹב" (בראשית, מט: 19). זהו פסוק קשה שיש בו משחק מילים בשורש ג"ד. השם "גד" קשה להסבר. על-פי שפות שמיות אחרות, בהן ערבית וארמית, פירושה "גורל מזל טוב". פירוש השורש ג"ד הוא "חתך, גזר, כרת". הפרשנות היהודית המסורתית מקשרת את השם לתיאור נסיבות הולדתו של גד, בנה של זלפה. רק בנוגע אליו נאמר "ותלד" ולא "ותהר", כלומר, לא מוזכר ההיריון של זלפה - ועל כך יש מדרשים רבים.

ואולם יש גם מדרשים אחרים המקשרים את השם גד ל"חיתוך". למשל, במדרש בראשית רבה, שיטה חדשה לברכת יעקב, צו: 8 כתוב: "זה שבטו של גד - כשהיה אחד מהם יוצא למלחמה היו נוצחין [מנצחים] והיו הורגין מפרק הראש עד הזרוע". במקרא מוזכרים גדודים רבים הן בצבאות בני ישראל והן בצבאות ארם, מואב, בני עמון ואחרים. לשאלו היו גדודים ולדוד היו גדודים: "וַיִּקְבְּלֵם דָּוִד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד" (דברי הימים א, יב: 19). כמו כן מוזכרים "ראשי גדוד", "שרי גדודים", "איש גדודים" ו"בני גדודים". במקרא מוזכרים פעמים רבות

החלה בפלוגות העבודה. באצ"ל היו פלוגות, וב-1937 הוקמו ב"הגנה" פלוגות השדה (פו"ש). שנה לאחר מכן הקים אורד וינגייט את פלגות הלילה שהפכו עד מהרה בפי העם ל"פלוגות הלילה".

המילה המקראית "פְּלָגָה" נבחרה כתרגום למילה האנגלית squad משום שהיחידות היו קטנות מפלוגה וגדולות ממחלקה. יחידה בהיקף כזה מכונה היום "כיתה". המילה מופיעה במקרא כמה פעמים, אך היא ידועה מפסוק מפורסם בשירת דבורה על שבת ראובן: "לְמָה יִשְׁבְּתְּ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים לְשִׁמְעַ שְׂרָקוֹת עֲדָרִים לְפָלְגוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חֻקְרֵי לֵב" (שופטים, ה: 15-16). כדי להבין את הכתוב יש לזכור כי נחלת שבת ראובן הייתה מעברו המזרחי של ים המלח, זאת בעקבות היענות לבקשה של השבטים גד, ראובן וחצי המנשה ממשלה לקבל ראשונים נחלה בעבר הירדן המזרחי. הפסוקים מגנים את אנשי השבט שכבר נענשו בעבר על כך שישבו לבטח בעריהם ולא באו לעזרת אחיהם בני ישראל בארץ כנען במלחמתם. רש"י הרחיק לכת ופירש שכוונת המילים "חקקי-לב" היא שבני השבט חיכו לראות מי מנצח כדי להצטרף אליו. בקיצור, המשמעות של "פלגות" היא התפלגות של חלק מן העם מן הרוב, כלומר, קבוצה קטנה ביחס לרוב. יש לציין שהפלגות של וינגייט הפכו עד מהרה לפלוגות - לא רק בפי העם אלא אף בכתובים. בגיליון מס' 1 של "מערכות" מאפריל 1940 כתב ישראל בר במאמרו "תכסיסי-גארילה - להלכה ולמעשה": "מטרה זו הושגה עם הקמת פלוגות-הלילה הנוודות המיוחדות" (עמ' 40). המילה פְּלָגוֹת לא הוזכרה. גם בעיתונות היומית המצב היה דומה. בעיתון "דבר" מ-27 באוקטובר 1939 נכתב: "חבר פלוגות הלילה שקיבל מקצין בריטי אקדח ישן בתור פרס". הפלגה, לעומת זאת, נותרה בחיל הים, והיא היחידה הבסיסית בהפעלת כלי השיט הכוללת כמה כלי שיט מאותו הסוג. עליה ידובר בפרק על חיל הים. בחיל הרגלים הפלגה מכונה, כאמור, כיום "כיתה".

מחלקה

המילה מופיעה במקרא כמה פעמים. צורתה ביחיד מְחַלְקוֹת, ולא מחלקה, וברבים מְחַלְקוֹת. בן יהודה הגדיר אותה במילונו "חלק מדבר נבדל לבדו" והעיר כי בדיבור העברי בארץ-ישראל נהוגה המילה מְחַלְקָה.

זאב ז'בוטינסקי במדי הגדוד העברי.
ז'בוטינסקי כתב: "מלבד הגרעין הארץ-ישראלי נספחו לגדודו גם מבני הגטו המצרי, ורבים היו הספקנים שלחשו התראות באזניו, שמא יחלל 'האספוסף' את שם הפלוגה"



על הצורות האלה ועל גודל המחלקה אנו למדים מספר **דברי הימים א** שבו תואר בפרוטרוט מבנה המנהל של דוד: "וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִסְפָּרָם רְאִישֵׁי הָאֲבוֹת וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמְּאֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְּשָׁרְתִים אֶת-הַמֶּלֶךְ לְכָל דָּבָר הַמְּחַלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֵּצֵאת חֶדֶשׁ בְּחֶדֶשׁ לְכָל חֶדֶשׁ הַשָּׁנָה. הַמְּחַלְקֵת הָאֶחָת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֲלָף" (כז: 1). ברור שהכוונה כאן

את המשמעות המודרנית של "יחידת יסוד בחילות היבשה הכוללת פלוגות אחדות" אנו מוצאים לראשונה בעיתון העברי הראשון שהופיע בגרמניה) ב-1857

אינה ליחידה צבאית אלא ליחידה מנהלית ממשלתית, בדיוק כפי שהיום יש מחלקות במשרדי הממשלה. היחידות האלה מנו מספר גדול מאוד של אנשים - בניגוד למחלקה כיום בצבא, שהיא היחידה הקטנה ביותר כמעט (אחרי כיתה).

המילה הייתה חביבה מאוד על סופרי ההשכלה מראשיתה במאה ה-18, בייחוד בצורת הרבים "מחלקות" במשמעות המדינית. אלה עשו שימוש גם בצורת היחיד "מחלקה", ולא בצורה המקראית. סופר תנועת ההשכלה שמשון בלוך (1784-1845) אף תרגם את המילה בחיבורו "שבילי עולם א" מ-1822: "ויחלקו לתשע מחלקות (קלאססען)". בלוך הוסיף את המילה הלועזית המקבילה כדי להקל על הבנת הקוראים. בראשית תחיית העברית, בסוף המאה ה-19, שימשה המילה בין היתר ל"כיתה" בבית-ספר. עד מהרה החל להיעשות בה שימוש במשמעות של מחלקה בבית חולים, מחלקה בכלי תחבורה ועוד.

השימוש במילה מחלקה במשמעות הצבאית החל זמן רב לאחר השימוש במילים גדוד ופלוגה במשמעות הזאת. קביעת מינוח צבאי ממוסד החלה בסוף העשור השני של המאה ה-20. לראשונה הופיע תחליף למונח ב-1920 בחוברת שכותרתה "הרובה. מונחים עבריים" (הצעה למדרש הלשון), בהוצאת הגדוד "הראשון ליהודה". מקום ההוצאה: צרפנד (צריפין). במחנה הזה היה ממוקם הבסיס של הגדוד (שהוקם ב-1918 ונקרא בתחילה גדוד 40 של קלעי המלך וגם הגדוד הארצישראלי.

ב-1920 קיבל הגדוד את שמו החדש "הראשון ליהודה". בחוברת יש פירוט מלא של כל מרכיבי הרובה והאביזרים הנלווים אליו, ובסופו יש נספח שניסח כנראה ז'בוטינסקי "Hebrew words of command" (מילים עבריות לפקודות). הסעיף הראשון עוסק בשמות היחידות. הרשימה פותחת בחמש יחידות: הגדוד, הפלוגה, הצרור, הכיתה, הצרור. "הצרור" הראשון מתורגם ל-platoon ואילו השני ל-squad. במילים אחרות, המחלקה של היום מכונה "צרור" וכך גם הכיתה. השימוש במילה מחלקה החל בארגון ה"הגנה" כמה שנים לאחר מכן.

לסיכום, השימוש במילים גדוד, פלוגה ומחלקה בתחומי המנהל, המדע ובשימוש מופשט החל עוד בימי ההשכלה, ואילו השימוש הצבאי החל רק בעת התגבשות היחידות הצבאיות הממוסדות של המחותרות.

